

DOI: 10.31866/2617-2674.8.1.2025.332425

Леонід Мачулін

доктор філософії;

e-mail: leonid2016kh@gmail.com; ORCID: 0000-0001-8804-6297

Харківська державна академія культури, Харків, Україна

**НАЙКРАЩИЙ СПОСІБ
ПЕРЕДБАЧИТИ МАЙБУТНЄ – СТВОРИТИ ЙОГО**

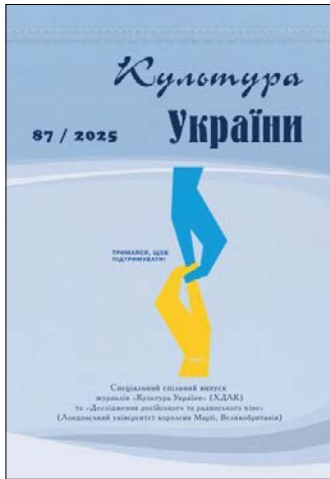
Leonid Machulin

PhD;

e-mail: leonid2016kh@gmail.com; ORCID: 0000-0001-8804-6297

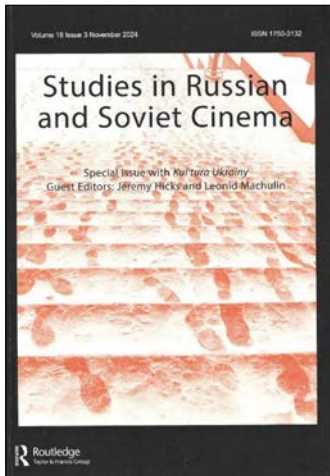
Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine

**THE BEST WAY TO PREDICT
THE FUTURE IS TO CREATE IT**

Шейко, В. ред., 2025. *Культура України*, Вип. 87 (Спеціальний спільний випуск журналів «Культура України» (ХДАК) та «Дослідження російського та радянського кіно» (Лондонський університет королеви Марії, Великобританія)). Харків: Харківська державна академія культури.

Sheiko, V. ed., 2025. *Kultura Ukrainy*, Vyp. 87 (Spetsialnyi spilnyi vypusk zhurnaliv "Kultura Ukrainy" (KhDAK) ta "Doslidzhennia rosiiskoho ta radianskoho kino" (Londonskyi universytet korolevy Marii, Velykobrytaniia) [Culture of Ukraine, No. 87 Special joint issue of "Studies in Russian and Soviet Cinema" and "Culture of Ukraine" (Kul'tura Ukrainy)]. Kharkiv: Kharkiv State Academy of Culture.

Beumers, B., Hicks, J. and Machulin, L. eds., 2024. *Studies in Russian and Soviet Cinema*, Vol. 18, Iss. 3: Special Issue with Kul'tura Ukrainy). London: Taylor and Francis

Слова, зазначені в назві рецензії, належать Абрахаму Лінкольну, 16 президенту США. Вислів влучно характеризує те, що створили спільними зусиллями дві редакції – з Лондонського університету Королеви Марії (Великобританія) та Харківської державної академії культури (Україна). Йдеться про Спеціальний спільний випуск журналів «Культура України» та «Дослідження російського та радянського кіно». Нехай читачів не

лякає назва Лондонського наукового журналу – це не зрада. Видання виходить ще з 1990-х рр. Так сталося, що його представник – Джеремі Гікс – останні десять років входив до редколегії українського видання. Після повномасштабного вторгнення багато іноземних діячів науки і культури висловлювали співчуття та всіляко допомагали українцям. Джеремі Гікс теж вирішив допомогти і не лише написав статтю для журналу «Культура

України», а й запропонував створити спеціальний випуск з історії українського кіно. Два роки тривала робота з відбору авторів та статей, і наприкінці 2024 р. спецвипуск вийшов двома мовами: англійською в Лондоні (на сторінках журналу «Дослідження російського та радянського кіно») і 2025 р. українською в Харкові («Культура України»).

Ця рецензія – спроба оцінити виконаний проєкт, зазначити переваги та недоліки, щоб ефективніше створювати наше спільне майбутнє. Оригінальність проєкту вбачається в тому, що це перша в Україні спроба синкретичного погляду на історію розвитку українського кіно двох епох – радянської та незалежності – у формі спеціального випуску наукового журналу. Не монографії, а саме періодичного видання, присвяченого темі історії українського кіно.

Отже, у спецвипуск увійшли сім статей. П'ять з них присвячено розвідкам українського кіно міжвоєнного періоду, шоста – висвітленню теми Голодомору на світовому екрані, сьома стаття – аналізу спадщини сучасного режисера Сергія Лозниці. Три автори – українці, четверо – представники Великої Британії та США. Загалом у проєкт було запрошено десять авторів, але з часом троє зійшло з дистанції. Робота над цим проєктом стала закордонним науковим стажуванням для українських дослідників.

Проаналізуємо спецвипуск відповідно до послідовності статей у змісті. Перша стаття авторів Джеремі Гікса та Леоніда Мачуліна – вступна, здебільшого призначена для іноземного читача, оскільки вводить у контекст періоду, що визначений для дослідження (Hicks and Machulin, 2024; Гікс та Мачулін, 2025). У статті проаналі-

зовано розвиток українського кіно від радянських часів до сьогодення з акцентом на вплив політики та війни на кінематографічний дискурс. Безперечною перевагою огляду є широкий історичний контекст, посилання на авторитетні джерела та конкретні історичні факти. Оскільки стаття оглядова та мала на меті ознайомити іноземних читачів з політичним контекстом 1920–30-х рр. (а не мистецтвознавчим), то навряд чи можна вважати недовіком відсутність детального аналізу окремих кіноробіт.

Друга стаття «Журнал “Кіно” і нарис української кінокритики 1920-х років» належить Станіславу Мензелевському (2025; Menzelevskiy, 2024) з Університету Індіани, м. Блумінгтон (США). Тема дослідження – зміст, стиль і роль українського журналу «Кіно» у 1920-х рр. у формуванні критики та кіномови, зокрема як платформи для кінокритиків та інтелектуалів. Переваги статті вбачаються в ґрунтовному аналізі медіаекосистеми 1920-х рр. Доречним здається посилання на те, що кіно – мистецтво колективне, на відміну від літератури, яка протягом зазначених років демонструвала беззаперечні успіхи. Недарма цей період пізніше отримав назву «золотої» ери, українського Відродження. Закономірно автор дослідив генеалогію радянської української кіноперіодики. Доречним є і порівняльний аналіз з російською кіноперіодикою того часу. Розглядаючи увесь спектр текстів, що публікувалися на сторінках журналу «Кіно», С. Мензелевський (2025, с.22) констатує: «Пропагувати кінокультуру серед читачів “Кіно” вдалося настільки успішно, що це спровокувало сплеск “кіно манії” нечуваного масштабу...». Хоча популярна кінопубліци-

тика, на думку автора, була візитівкою журналу, із часом редакція почала систематично друкувати кінокритику та теоретичні статті. У висновках автор зауважує: «Урахування українських поглядів обіцяє трансформувати та збагатити наше розуміння радянського кіно, забезпечуючи більш цілісний та інклюзивний погляд на історію» (Мензелевський, 2025, с.29).

Авторові можна було б закинути нестачу порівняльних досліджень з іншими періодами, але зважаймо, що це стаття, а не монографія. І побажаймо подальших вдалих розвідок періодичних видань неросійських республік міжвоєнного періоду (Гікс та Мачулін, 2025, с.8).

Третя стаття «Микола Шпиковський і візуальний стиль пізніх фільмів ВУФКУ» автора Вінсента Болінгера (2025; Bohlinger, 2024) присвячена аналізу стилю режисера Шпиковського та його внеску у візуальну мову кіно. Автор – професор коледжу Мері Такер Торп і директор відділу кінодосліджень коледжу Род-Айленда. Нині працює над книгою-дослідженням стилю радянського кіно кінця 1920-х – середини 1930-х рр. Дослідження творчості Миколи Шпиковського, зокрема його експериментів з кіномовою та візуальними засобами виразності, – одна з провідних його розвідок. У статті для спецвипуску В. Болінгер детально аналізує візуальний стиль відомого українського режисера. Він порушує болісне для українців питання – що вважати національним кінематографом? Як ставитися до фільмів, знятих в Україні, але російською мовою або не вітчизняними режисерами тощо. «Чи справедливо – чи навіть корисно – очікувати, що кожен кінематографіст матиме одна-

ковий ступінь глибокої української нахненності, щоб кожен фільм оцінювався так само?» – ставить риторичне питання В. Болінгер (2025, с.33). Автор зазначає, що може «принаймні запропонувати методологію, а також попередні висновки, за якими можна почати розглядати нюанси в кіностилі як потенційні маркери, що зможуть посприяти диференціації національних кінематографів у радянському кіно» (Болінгер, 2025, с.34). І далі детально (у межах статті) досліджує візуальний стиль Миколи Шпиковського. Висновок В. Болінгера (2025) набуває позитивного характеру:

«Кількісна оцінка та кваліфікація того, що саме є поетичним в українському поетичному кіно – чи українському кіно загалом – може й має виходити за межі змісту фільму, до досліджуваних, вимірюваних аспектів стилю, що розкриває індивідуальні та, можливо, колективні творчість і геній. Тоді цю колективну творчість можна було б розуміти як відмінність від радянського кіно, яке надто часто підносить наше уявлення про нього, а також як відмінність від західноєвропейських кінематографів, які, здавалося б, мали альтернативний вплив». (с. 40)

Зазвичай, коли закінчується цікаве кіно, хочеться продовження. Так і зі статтею В. Болінгера – чому фокус розвідки обмежений лише одним режисером?! Але це, на мою думку, скоріше перевага, ніж недолік.

Четвертою за змістом є стаття «Кінопедагогічний експеримент Олександра Довженка» (Bezruchko, 2024; Безручко, 2025) авторства доктора мистецтвознавства, професора кафедри режисури кіно і телебачення Київського

національного університету культури і мистецтв Олександра Безручка. Він розглядає маловідомий широкому загалу експеримент у кінопедагогіці. Як відомо, у 1930-х рр. партійний адміністративний апарат суворо контролював не лише зйомки та прокат фільмів, а й підготовку майбутніх кадрів для кіновиробництва. Відомий український режисер Олександр Довженко, щоб мінімізувати такий вплив, намагався на Київській кінофабриці організувати повноцінне навчання режисерів, сценаристів, операторів, кіноакторів тощо. Щоб відтворити цей епізод у творчості О. Довженка та надати уявлення про його педагогічну практику й підхід до кіноакторської діяльності, О. Безручко (2025, с.43) використав джерела з низки архівів України та Росії, а також мемуари його учнів і колег, рідкісні публікації того часу.

Безумовною перевагою зазначеної розвідки є ґрунтовне дослідження маловідомої сторінки біографії Олександра Довженка, введення в науковий обіг низки невідомих або маловідомих джерел. Сподіваємося, що про детальний вплив Школи кіноакторської майстерності при Київській кіностудії на українське кіномистецтво колеги О. Безручка дізнаються з його майбутніх досліджень.

П'ята стаття – «Місце України у "Веселці" Марка Донського» (Hicks, 2024; Гікс, 2025), автором якої є Джеремі Гікс, професор Лондонського університету королеви Марії. Він також, як і В. Болінгер, порушує тему «українського кіно», «національної ідентичності кінематографа». Джеремі Гікс доводить, що фільм Марка Донського «Веселка» 1943 р., знятий на евакуйованих київських кіностудіях у Туркменістані, має величезну цінність, якщо розгляда-

ти його як український фільм. Багато хто з дослідників вважає Марка Донського, уродженця Одеси, який багато знімав на кіностудії імені Горького в Москві, саме російським режисером. Однак Дж. Гікс, проаналізувавши стрічку «Веселка», доводить, що це не так: наприклад, у фільмі є згадки про Україну, грає відома українська акторка Наталія Ужвій, є вшанування поетики Олександра Довженка, гострий підтекстовий коментар про окупацію і спротив та інші деталі. Розглядаючи процес створення фільму, Джеремі Гікс зазначає, що «Веселка» та деякі інші стрічки цього автора збагачують історію українського кіно. І неможливо не погодитися із прикінцевими словами автора про те, що «історія українського кіно значно збагачена інклюзивним підходом до його історії та поглибленим розглядом таких фільмів, навіть якщо вони є суперечливими документами російського імперського впливу на Україну та української культури як такої» (Гікс, 2025, с.69).

...Бути митцем в тоталітарній державі дуже непросто. Тут усього два варіанти: або ти підкоряєшся системі, або гинеш. І тільки талановиті митці йдуть «лезом бритви»: вони показують, що ніби скорені, а самі водночас служать своєму покликанню.

Наступна, шоста стаття «"Містер Джонс" і зображення Голодомору на світовому екрані» (Cherkasova, 2024; Черкасова, 2025) є дослідженням Наталії Черкасової історії про те, як пов'язана доля валлійського журналіста Гарета Джонсона з його висвітленням Голодомору в Україні на початку 1932–1933 рр. Тоді Захід, втім, як і нині, був не готовий сприйняти злочини радянського режиму проти українців. Попри те, що Гарет Джонс ретельно записував

і доносив правду до політиків, урядів і суспільства на Заході, його свідчення не сприймалися.

Фільм Аґнешки Голланд «Містер Джонс», який досліджує Н. Черкасова (2019), є копродукцією Великої Британії, Польщі та України. Вона зазначає, як складно показати у художніх фільмах тему Голодомору, адже режисери стикаються з візуальними та етичними обмеженнями, намагаючись показати через своїх екранних героїв жахиття життя в умовах голоду. Однак розв'язання Аґнешкою Голланд цієї дилеми підвищило цінність її фільму. Режисеру, як зазначає Н. Черкасова, вдалося створити на екрані емоційно-чуттєвий стан, завдяки чому свідчення не стільки вербалізовані, скільки візуалізують жахи голоду. Автор наголошує: «Історичний матеріал розчиняється в художніх образах і символах, відтворюється через суб'єктивне бачення режисера» (Черкасова, 2025, с.84).

Слід додати, що цю тему дослідження Наталія Черкасова вибрала в час, коли йшла російсько-українська війна. Ще невідомо, коли і як вона закінчиться, але, безумовно, жахливий досвід українців стане темою художніх фільмів післявоєнного часу. Сподіваємося, що правдивих, рівня, не нижчого за «Містера Джонса». Ця надія – від перших успіхів українських документалістів на світовому екрані у 2024–2025 рр.

Автор Лора Масленіцина – аспірантка факультету слов'янських мов і літератур та факультету кіно- та медіазнавства Їльського університету (США). Серед дослідницьких інтересів – поетика нехудожнього кіно та медіа. Такий оригінальний погляд на документалістику вона використовує в останній, сьомій статті спецвипуску – «Проти спостереження: панорамна спадщи-

на Сергія Лозниці» (Maslenitsyna, 2024; Масленіцина, 2025). Стаття присвячена дослідженню техніки та візуальної граматики одного з його фільмів «Майдан» (2014). Цей фільм свого часу викликав багато критики в українській кіноспільноті. Автор ставить під сумнів статус стрічки як приклад документального спостереження та пропонує розглядати «Майдан» через «визнання впливу панорами на реалістичну презентацію від її зародження наприкінці XVIII ст. до її трансформації в кіно у XX ст.» (Масленіцина, 2025, с.87). Авторка доводить, що «Лозниця розвинув мову панорамного кіно, починаючи із часів своїх ранніх короткометражних фільмів», і що цей «перегляд способу створення фільмів Лозниці розкриває унікальний внесок "Майдану" в репрезентативні документальні форми, а також у наративи національної ідентичності в пострадянському контексті» (Масленіцина, 2025, с.87).

Доволі значна суб'єктивність авторки в оцінках фільму все ж таки залишає надію, що досліджений нею режисер продовжить розвивати «мову панорамного кіно» і створить ще не один фільм у «наративах національної ідентичності».

Такі різноманітні розвідки авторів з трьох континентів про історію українського кіно дають обережну надію на подальше знайомство світової кіноспільноти з культурою України загалом. Якими б не були форми та методи донесення до неукраїнського читача / глядача українського змісту, і хто б не робив це, важливо пам'ятати, що не можна прийти старими дорогами до нових горизонтів.

Щодо українського читача, на мою думку, Спецвипуск буде корисний як для фахівців аудіовізуального мисте-

цтва і виробництва, так і дослідників української кінематографії створює історії українського кіно. Адже синкретичність поглядів на процес розвитку їх розмаїттю.

Ключові слова: спільний випуск; журнал; аудіовізуальна культура; Лондон; Харків; мистецтво

Keywords: joint issue; journal; audiovisual culture; London; Kharkiv; art

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Безручко, О., 2025. Кінопедагогічний експеримент Олександра Довженка. *Культура України*, [e-journal] 87, с.42-57. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.087.04>
- Болінгер, В., 2025. Микола Шпиковський і візуальний стиль пізніх фільмів ВУФКУ. *Культура України*, [e-journal] 87, с.32-41. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.087.03>
- Гікс, Дж. та Мачулін, Л., 2025. Спеціальний спільний випуск «Дослідження російського та радянського кіно» і «Культури України». *Культура України*, [e-journal] 87, с.7-18. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.087.01>
- Гікс, Дж., 2025. Місце України у «Веселці» Марка Донського («Радуга / Райдуга», Київська та Ашгабатська кіностудії, 1943). *Культура України*, [e-journal] 87, с.58-71. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.087.05>
- Масленіцина, Л., 2025. Проти спостереження: панорамна спадщина Сергія Лозниці. *Культура України*, [e-journal] 87, с.87-97. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.087.07>
- Мензелевський, С., 2025. Журнал «Кіно» і нарис української кінокритики 1920-х років. *Культура України*, [e-journal] 87, с.19-31. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.087.02>
- Черкасова, Н., 2025. «Містер Джонс» і зображення Голодомору на світовому екрані. *Культура України*, [e-journal] 87, с.72-86. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.087.06>
- Bezruchko, O., 2024. Oleksandr Dovzhenko's experiment in film pedagogy. *Studies in Russian and Soviet Cinema*, [e-journal] 18(3), pp.291-308. <https://doi.org/10.1080/17503132.2024.2393930>
- Bohlinger, V., 2024. Mykola Shpykovskiy and the visual style of late VUFKU films. *Studies in Russian and Soviet Cinema*, [e-journal] 18(3), pp.279-290. <https://doi.org/10.1080/17503132.2024.2392331>
- Cherkasova, N., 2024. Mister Jones and the depiction of the Holodomor on the world screen. *Studies in Russian and Soviet Cinema*, [e-journal] 18(3), pp.327-344. <https://doi.org/10.1080/17503132.2024.2393931>
- Hicks, J. and Machulin, L., 2024. Special joint issue of Studies in Russian and Soviet Cinema and Culture of Ukraine (Kul'tura Ukrainy). *Studies in Russian and Soviet Cinema*, [e-journal] 18(3), pp.251-262. <https://doi.org/10.1080/17503132.2024.2405346>
- Hicks, J., 2024. The place of Ukraine in Mark Donskoi's the Rainbow. *Studies in Russian and Soviet Cinema*, [e-journal] 18(3), pp.309-326. <https://doi.org/10.1080/17503132.2024.2392337>
- Maslenitsyna, L., 2024. Against observation: the panoramic legacy of Sergei Loznitsa. *Studies in Russian and Soviet Cinema*, [e-journal] 18(3), pp.345-358. <https://doi.org/10.1080/17503132.2024.2392338>
- Menzelevskiy, S., 2024. The Kino magazine and the parable of Ukrainian film criticism of the 1920s. *Studies in Russian and Soviet Cinema*, [e-journal] 18(3), pp.263-278. <https://doi.org/10.1080/17503132.2024.2393929>

REFERENCES

- Bezruchko, O., 2024. Oleksandr Dovzhenko's experiment in film pedagogy. *Studies in Russian and Soviet Cinema*, [e-journal] 18(3), pp.291-308. <https://doi.org/10.1080/17503132.2024.2393930>
- Bezruchko, O., 2025. Kinopedahohichnyi eksperyment Oleksandra Dovzhenka [Oleksandr Dovzhenko's experiment in film pedagogy]. *Culture of Ukraine*, [e-journal] 87, pp.42-57. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.087.04>
- Bohlinger, V., 2024. Mykola Shpykovskiy and the visual style of late VUFKU films. *Studies in Russian and Soviet Cinema*, [e-journal] 18(3), pp.279-290. <https://doi.org/10.1080/17503132.2024.2392331>
- Bolinher, V., 2025. Mykola Shpykovskiy i vizualnyi styl piznikh filmiv VUFKU [Mykola Shpykovskiy and the visual style of late VUFKU films]. *Culture of Ukraine*, [e-journal] 87, pp.32-41. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.087.03>
- Cherkasova, N., 2024. Mister Jones and the depiction of the Holodomor on the world screen. *Studies in Russian and Soviet Cinema*, [e-journal] 18(3), pp.327-344. <https://doi.org/10.1080/17503132.2024.2393931>
- Cherkasova, N., 2025. "Mister Dzhons" i zobrazhennia Holodomoru na svitovomu ekrani ["Mister Jones" and the depiction of the Holodomor on the world screen]. *Culture of Ukraine*, [e-journal] 87, pp.72-86. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.087.06>
- Hicks, J. and Machulin, L., 2024. Special joint issue of Studies in Russian and Soviet Cinema and Culture of Ukraine (Kul'tura Ukrainy). *Studies in Russian and Soviet Cinema*, [e-journal] 18(3), pp.251-262. <https://doi.org/10.1080/17503132.2024.2405346>
- Hicks, J. and Machulin, L., 2025. Spetsialnyi spilnyi vypusk "Doslidzhennia rosiiskoho ta radianskoho kino" i "Kultury Ukrainy" [Special joint issue of "Studies in Russian and Soviet Cinema" and "Culture of Ukraine" (Kul'tura Ukrainy)]. *Culture of Ukraine*, [e-journal] 87, pp.7-18. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.087.01>
- Hicks, J., 2024. The place of Ukraine in Mark Donskoi's the Rainbow. *Studies in Russian and Soviet Cinema*, [e-journal] 18(3), pp.309-326. <https://doi.org/10.1080/17503132.2024.2392337>
- Hicks, J., 2025. Mistse Ukrainy u "Veseltsi" Marka Donskoho [The place of Ukraine in Mark Donskoi's "The Rainbow"]. *Culture of Ukraine*, [e-journal] 87, pp.58-71. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.087.05>
- Maslenitsyna, L., 2024. Against observation: the panoramic legacy of Sergei Loznitsa. *Studies in Russian and Soviet Cinema*, [e-journal] 18(3), pp.345-358. <https://doi.org/10.1080/17503132.2024.2392338>
- Maslenitsyna, L., 2025. Proty sposterezhennia: panoramna spadshchyna Serhiia Loznytsi [Against observation: the panoramic legacy of Sergei Loznitsa]. *Culture of Ukraine*, [e-journal] 87, pp.87-97. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.087.07>
- Menzelevskiy, S., 2024. The Kino magazine and the parable of Ukrainian film criticism of the 1920s. *Studies in Russian and Soviet Cinema*, [e-journal] 18(3), pp.263-278. <https://doi.org/10.1080/17503132.2024.2393929>
- Menzelevskiy, S., 2025. Zhurnal "Kino" i narys ukrainskoi kinokrytyky 1920-kh rokiv [The "Kino" magazine and the parable of Ukrainian film criticism of the 1920s]. *Culture of Ukraine*, [e-journal] 87, pp.19-31. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.087.02>

Надійшла: 19.02.2025; Прийнято: 24.03.2025;
Стаття була вперше опублікована онлайн: 13.05.2025

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons «Attribution» 4.0.